جینالۆژیای مرۆڤی مۆدێرن وەک بابەت

هیوبرت دریفوس/ پل ڕابینوا
و/ لە فارسییەوە: ئیدریس شێخ شەرەفی
(کوردستانی ئێران)

(١ - ٢)

فوکو لە (دیسیپلین و سزا) لە ڕێگەی ڕوونکردنەوەی دوو لایەنەی نێوان تەکنەلۆژیای دیسیپلینی و زانستی کۆمەڵایەتیی نۆرماڵ، جینالۆژیای مرۆڤی مۆدێرن وەکو جەستەیەکی لارەمل و بێدەنگ و قسەنەکەر دەخاتە ڕوو. هەروەک بۆ خۆی دەڵێ: «ئەم کتێبە مێژووی لێکبەستراوی (دوو بابەتی) مرۆڤی مۆدێرن و دەسەڵاتی داوەری نوێیە؛ جینالۆژیای کۆمەڵەیەکی زانستی - حقوقی بوونەوەرێکە کە دەسەڵاتی دیسیپلینی لە هەناویدا بنەما، ئاراستە و ڕێساکانی خۆی هەڵدەهێنجێت و لە ڕێگەی ئەوەوە شوێنەوارەکانی خۆی بڵاودەکاتەوە و خەسڵەتی بێ هاوتاو نامۆیی زیادەڕۆی خۆی حەشار دەدات» (دیسیپلین و سزا ل٢٣). بێگومان کتێبی دیسیپلین و سزا سروودێکی ستایشکەرانە نییە بۆ پێشکەوتن و پێشڤەچوون، بەڵکو گوزارشتێکی غەمگین و حەسرەتاوییە لە مەڕ گەشەی تەکنەلۆژیای دیسیپلینی لە هەناوی تۆڕێکی مێژووی پانوبەرینی بایۆ - دەسەڵات. لە ڕوانگەی فوکو-وە مرۆڤی مۆدێرن و مەفهوومی کۆمەڵگا (بەو مانایەی لە زانستی کۆمەڵایەتی هەیەتی) لەگەڵ یەکتر سەریان هەڵدا، بەڵام ئەو حیکایەت و گێڕانەوەی فوکو بەکاری دێنێت هەمان ئەو گێڕانەوە و ڕیوایەتە سەرکەوتووانەی دۆرکهایم نییە کە تێیدا سەرهەڵدانی زانستی کۆمەڵگا دەگا بە خودموختاریی ڕوو لە زیادی تاک و عەینییەتی بەرفراوانی کۆمەڵگا. داستانی فوکو پێچەوانەی ئەمەیە. فوکو لەمەڕ سەرهەڵدانی زانستی عەینی کۆمەڵگا، کە دیاردە کۆمەڵایەتییەکان وەکو شت دەژمێرێت و هەروەها سەبارەت بە «جامیدییەتی قسەنەکەری» مرۆڤی مۆدێرن دەدوێ و دەریدەخات کە ئەم دوو گۆڕانکارییە میکانیزمی شێوازە مێژووییە تایبەتییەکانی دەسەڵاتن.

فوکو لە دیسیپلین و سزادا لەسەر ئەو بڕوایەیە، دەبێ حەبس و زیندان تەنیا وەکو کۆمەڵە ئامرازو دەزگایەکی سەرکوت وەبەرچاو نەگرین، بەڵکو دەبێت وەکو فرمان و ئەرکێکی کۆمەڵایەتیی ئاڵۆز حسێبی بۆ بکەین. نابێ سزا تەنیا وەکو کارێکی تەواو دادوەرانە یان ڕەنگدانەوەی بونیادە کۆمەڵاتییەکان و یان وەکو نیشانەیەکی ڕۆحی سەردەم لە قەڵەمی بدەین. تێڕوانینی فوکو بۆ زیندان، سەرلەنوێ ناسینی شێوازی دروست بوونی تەکنیکی دەسەڵاتێکی تایبەتی لەخۆ دەگرێت. سزا، هەم سیاسییە و هەم حقووقی. وردبوونەوە لەم خاڵە گرنگیی خۆی هەیە.

هەرچەندە ناونیشانی لاوەکی (دووەمی) دیسیپلین و سزا، لە دایک بوونی زیندانی مۆدێرنە، بەڵام لە ڕاستیدا بابەتی لێکۆڵینەوەکە زیندان نییە، بەڵکو تەکنەلۆژیای دیسیپلینییە. فوکو لە وەڵامی ڕەخنەی مێژوونووسە فەرەنسییەکاندا زۆر ڕاشکاوانە دەڵێت:

«لە «لەدایک بوونی زیندان»دا بابەتی سەرەکیی باسەکە چییە؟ کۆمەڵگای فەرەنسا لە قۆناغێکی تایبەتدا؟ نەء.

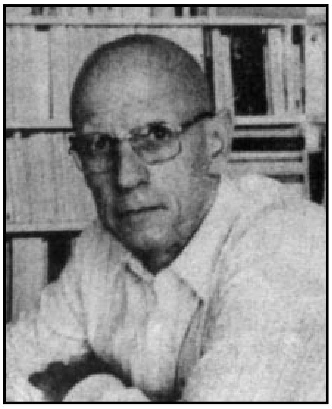

فوکو

گــوناهکاری لە ســەدەی هەژدە و نۆزدە؟ نەء زیندانەکــانی فـەرەنسـا لە مـاوەی سـاڵانی (١٧٦٠ و ١٨٤٠)؟ تەنانەت ئەمەش نییە، بەڵکو شتێکی ناسکتر (بابەتی باسەکە پێک دێنێ): (واتە) نییەتە ئاشکرا بووەکـان، جۆری موحاسـەبە گەری (و) «ئەو عـەقڵانییەتەی» کە لەسەردەمی سەقامگیری کـردەی حـەبس بەمـانا کـۆنەکـەی لە شکڵـێکی نوێدا، لە چاکســازیی کــاروباری زینداندا ســەری هەڵدا. بەکــورتی گەرەکمە پاژێکی مێژووی «عـەقڵی سزایی بنووسم (زیندان، ل٣٣)».

بابەتی خوێندنەوەی فوکو کرداری بە ئۆبژەکردنی کولتووری ئێمەیە بەو شێوەیەی کە لە تەکنەلۆژیایەکی تایبەتیدا گەڵاڵە بووە.

گۆڕانکاریی گشتی لەو تەکنەلۆژیای دەسەڵاتەی کە فـوکو شیی دەکاتەوە لەم پەیڕەونامەیەی خوارەوەدا کورت دەبێتەوە: «تەکنەلۆژیای دەســەڵات وەکـو پرنســیـپی بەمـرۆیی کــردنی سیسـتەمی سزایی و مـەعریفـەی مرۆیی (هەردووکیـان) لە قەڵەم بدەن» (دیسیپلین و سزا، ل٢٣). لەم ستـراتیـژییەدا جەستە ئامانجی سەرەکییە. کەواتە فوکو «ئەو تەکنەلۆژیایەی کە مـەیلی بەرەو جـەسـتـە هەیە (شی دەکـاتەوە) کە دەتوانین تێیدا مێژووی هاوبەشی پێوەندییەکانی دەسەڵات و پێوەندییە ئۆبژە ئاساکان سەرلەنوێ بخوێنینەوە» (سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤). بێگومان ئەم پێوەندییانە زۆر ئاڵۆزن. بەرهەمهێنانی دوو لایەنە، پێـوەنـدییـە مـێـژووییـەکـان و جـینالۆژیای ئەم پێوەندییانە، بابەتی سەرەکیی فوکو لە دیسیپلین و سزا پێک دێنن.

لەگەڵ ئەمەشدا، فوکو بۆ وەسف کردنی تێڕوانینی ڕۆژئاوا لە هەمبـەر دیسیـپلین، زیندان وەکـو شکڵی سەرەکی بەرکـار دێنێت. بە کورتی دەتوانین مێژووی پێوەندییەکانی دەسەڵات و پێوەندییە ئۆبژە ئاساکان بە کورت کردنەوەی سێ شێوە سزا کە فوکو بەکاریان دێنێ، بخەینە ڕوو. ئەم سێ شێـوازە بریتین لە: ئەشکەنجە وەکو چەمکێکی ژێردەستی دەسەڵاتدارەکان، دووەمــیــــان، نمایشی ڕاست و دروست وەکــو خــەونی چاکسازیخوازە هیومانیستەکانی سەردەمی کلاسیک، سێیەم: زیندان و چاودێری و پاسـەوانی بە مـەبەسـتی نۆرمـاڵسـازی وەکـو بە جـەسـتـەبوونی تەکنەلۆژیای مـۆدێرنی دەسـەڵاتی دیسـیـپلینی. لە هەمـوو حاڵەتەکاندا، جۆری سزادان دەربڕی هەڵسوکەوتی کۆمەڵگایە لەگەڵ گوناهکارەکان وەکو «کۆمەڵە بابەتێکی» شـایەنی دەستکاری و خـۆ تێـهـەڵقورتاندن، لە هەرسێ حاڵەتەکەدا یەکێک لە ئامانجە سەرەکییەکان، گۆڕینی هاوسـەنگیی دەسـەڵاتە لە هەمـوو کـۆمـەڵگادا، ئەوە لە کاتێکدایە کە ئامانجی لاوەکی و پێوەندیدا پێوە (لانی کەم لە حاڵەتی دووەم و سێیەمدا) گۆڕینی حاڵی گوناهکارە. لێرەدا هێڵە گشتییەکانی شێوەو ئامانجەکانی هەرسێ شکڵەکەی سزادان دەگێڕینەوە.

سێ شکڵی سزادان
ئەشکەنجە بەهۆی دەسەڵاتدارەکان

لە شکڵی یەکــەمی ســزدان، واتە ســزادان بە دەســتی دەســەڵاتدارەکــان، ئەشکەنجـە جـۆری سـەرەکـیی سـزادان پێکدێنێت. فوکو دەپرسێ: بۆچی گوناهکارەکانیان لە داردەدا و لەت لەت و پارچە پارچەیان دەکردن و ڕۆنی قرچ کـراویان پێ دادەکردن و کوت کوتیان دەکردن؟ بۆچی، لە ساتی بەر لە مـردندا ناچاریان دەکـردن لەبەردەمی خـەڵک و لە شـوێنە گشتییەکان، دان بە تاوانەکانی خۆیاندا بنێن؟ ئەشکەنجە لە شـوێنە گـشـتـیـیـەکـان و لەبەرچاوی خـەڵک، پەیڕەوو ڕێوڕەسمێکی سیاسی بوو. لەسەر ئەو بڕوایە بوون کە یاسا دەربڕی ئیـرادە و ویسـتی پاشـایە؛ هەرکـەسێ یاسای پێشێل کردبا دەبووایە لە بەرامبەر تووڕەیی شادا وەڵامدەری کارەکەی بووایە. پێشێل کردنی یاسا وەکو کەللەڕەقی و هێرشێکی توندوتیژ بۆ سەر خودی پاشا لە قەڵەم دەدرا. پێویست بوو پاشاش ڕێک بەوجۆرە بەرسڤی ئەم کارەی دابایەوە، یاخود بە جۆرێکی تر، دەبووایە شا لە ڕێگەی بەکارهێنانی هێزو قەهری لە ڕادەبەدەر وەڵامی بدابایەوە؛ خودی هێزو شکۆمەندیی ئەو دەسەڵاتەی کە پاڵپشتی یاسا بوو، دەبووایە بۆ جەماوەری خەڵک وەکو شتێکی ترسناک نمایش بکرێت. لەم ڕێوڕەسمە پڕ لە توندوتیـژییـەدا، تاکی گـوناهکار لە نمایشـێکدا کـە پێــشــاندەری دەســەڵاتی پاشـا بوو، دەکـەوتە بەرهێـرشی جەسـتـەیەوە، تێی هەڵدەدراو کوت کوت دەکرا. بەم چەشنە دەسەڵات و گشتییەتی یاسا سەرلەنوێ بەرقەرار دەبۆوە و ئەو بێ حورمەتییەی (کە لە گوناهکارییەوە سەرچاوەی گرتبوو) قەرەبوو دەکرایەوە.

ئەم دەسەڵاتە توندڕۆیە لە شکڵی ڕێوڕەسمی جێبەجێکردنی بێ ڕەحمی و دڕندەییدا خۆی دەنواند، بەڵام هەر ئەم ڕێوڕەسمە هەندێ سنوورو چوارچێوەشی هەبوو: «ئەو جەسـتـەیەی کـە نابوود دەکرا و خۆڵەمێشەکەی بەدەم (با) دەدرا، ئەو جەستەی بەهۆی دەسـەڵاتی بێ کـەوشـەنی پاشا پارچە پارچە و نـابوود دەکــرا، بۆ خــۆی نەک هەر ڕادەی ئایدیال، بەڵکو ڕادەی واقـیـعی سـزادانیـشی پێکدەهێنا» (پێـشـوو، ل٥٠). لە

ڕاستیدا ئەوە ململانێیەکی فۆرماڵیتەیی (ڕەسمیاتی) بوو لەنێوان هەردوو لایەنەکەدا. لەم ململانێیەدا بێگومان پاشا سەردەکەوت، بەڵام لە هەمان کاتدا جەستەی لەت لەتی قوربانییەکە لە ڕێگەی دەرخستنی دەسەڵاتی پاشاوە تۆڵەی خۆی دەسەندەوە. سەرەڕای ئەوەی دەسەڵاتی پاشا گشتگیربوو، بەڵام هەموو جارێک کە یاسا پێشێل دەکرا، هەر کەرەتێک دژایەتی دەسەڵاتەکەی کرابایە، دەبووایە دیسان پیادە و نوێ بکرێتەوە. ئەگەر ئەم نمایشەی دەسەڵات تووشی ناکامی بووایە، نمایشی دەسەڵات لە ئاستێکی پڕ شکۆتردا وەکو پێویستی خۆی دەنواند بۆ ئەوەی دەسەڵات و هەیبەتی پاشا سەرلەنوێ سەقامگیر بکاتەوە.

هەرچەندە دوایین بڕگەی نمایشی سزادان، بەم جۆرە لە شێوەی «جەژنی بێ ڕەحمی و دڕندایەتی» خۆی دەنواند، بەڵام هەندێ پەیڕەوو ڕێسای ڕەسمیی حقووقیش ئەم شانۆو نمایشەیان تەواو و کامڵ دەکرد. گەڵاڵەی تۆمەت و پەیڕەو و ڕێسای تاوتوێ کردنی تۆمەتەکان، بەشێوەیەکی ڕەها مافی کاربەدەستە پێوەندیدارەکان بوو. ئەمانە سیستەمێکی دادوەریی یەکجار زۆر تۆکمەو پڕ لە وردەکارییان جێبەجێ دەکردو داوای هەندێ شاهیدو بەڵگەیان دەکرد کە تاوتوێ کردنی وردەکارییەکانی لێرەدا بە پێویست نازانین. ئەو خاڵەی لێرەدا گرنگە ئەوەیە کە کەسە تۆمەتبار کراوەکە بە تەواوی لە ڕەوتی ئەم دانووسان و تاوتوێ کردنانە کە بەشێوەیەکی نهێنی و مەحرەمانە ئەنجام دەدرا، دوور بوو. «لێپێچینەوەی سزایی کە بەشێوەیەکی نووسراوو نهێنی و لەژێر ڕێسا تۆکمەو ورد دا ئەنجام دەدرا بۆ ئەوەی شاهیدو بەڵگەی جێگەی مەبەستی خۆی بەدەست بێنێ، هۆیەک بوو بۆ گەیشتن بە حەقیقەت لە غیابی کەسە تۆمەتبارکراوەکەدا» (پێشوو، ل٣٧). کاتێ دەزگای یاسایی بەم جۆرە خۆی لەهەمبەر حەقیقەتی تۆمەتەکاندا ڕازی دەکرد، دەیتوانی هەر لەم قۆناغەدا دانووسان و تاوتوێ کردنی بابەتەکە ڕابگرێت، بەڵام یاسا، پێی لەسەر وەرگرتنی دانپێدانانەکان دادەگرت. «دانپێدانان وەکو ئیشی مرۆڤی گوناهکار، لێپرسراو و قسەکەر، تەواوکەری لێ پێچینەوەی نووسراو و نهێنی بەرایی بوو» (پێشوو، ل٣٨). دانپێدانان لە ڕێگەی ڕێوڕەسمی گشتیی ئەشکەنجەوە وەردەگیرا.

فوکو ئەوە ڕوون دەکاتەوە کە ئەشکەنجە کردەوەیەکی دڕندانە و پڕ لە توندوتیژی بێ حساب و کتاب نییە، بەڵکو تەواو بە پێچەوانەوە ئامانجەکەی دروست کردنی دەردو ئازارە بەشێوەیەکی حسێب بۆ کراو و ڕێک و پێک لەسەرجەستە، هەندێ شێوازی بەربڵاو بۆ پێوان و چاودێریی وردتری کردەی ئازاردان هەبوو. ئەشکەنجە لەسەر بنەمای هونەری چەندایەتیی پێکهێنانی دەرد دامەزراوە... ئەشکەنجەی مەرگهێن، هونەری پاراستنی ژیانە لە هەناوی دەردو ئازاردا و ئەم کارە لە ڕێگەی لەت لەت کردنی مەرگ بەسەر «هەزاران مردن» داو بەهۆی پێک هێنانی وەحشەتناکترین عەزابی بەر لە مردن ئەنجام دەدا» (پێشوو، ل٣٣ و ٣٤). سەرهەڵدانی ئەم هونەرە یەکجار زۆر وردو ڕێک و پێکە ڕاستەوخۆ پێوەندیی بە یاساکانەوە هەبووە. جۆرە تایبەتەکانی تاوان پێویستیان بە پلەی تایبەتی ئەشکەنجە هەبوو؛ دەبووایە دەردو عەزابی جەستەیی لەگەڵ تاوانە ئەنجام دراوەکەدا بگونجابا. سەرەنجام دەتوانین بڵێین ئەشکەنجە ڕێوڕەسمێکی حقووقیش بوو. دەبووایە سزای قوربانییەکە لەسەر جەستەی هەڵبکۆڵرێت.

بەڵام لەم حاڵەتەدا تەنیا دەسەڵاتی پاشا لە قاڵبی سروت و ڕێوڕەسمدا خۆی نەدەنواند، بە ڕواڵەت حەقیقەتی تۆمەتەکە بەهۆی ئەو ئەشکەنجەیەی کە دانپێدانانەکەی لێ دەکەوتەوە، دەسەلمێنرا. تا بەر لە سەدەی هەژدە پێکهێنان و خستنە ڕووی حەقیقەت بەم جۆرە، شێوەی ڕێوڕەسمێکی پایەدارو تۆکمەی بەخۆوە گرتبوو. تاوانبار هەر لەوکاتەدا کە ئەشکەنجە دەدرا، دەستی بە دانپێدانان دەکرد. هەر لەو کاتەدا کە دەسەڵاتی یاسا لەسەر جەستەی وێنە دەکرا، ناچار دەکرا حەقیقەتی عادیلانەبوونی ئەشکەنجە و هەروەها حەقیقەتی تۆمەتەکان پەسند بکات. لووتکەی ئەم سرووت و ڕێوڕەسمە، واتە لە داردان (ئیعدام)، لە هەمان کاتدا لووتکەی لێ پێچینەوە و دادگایی کردنیش بوو: لێرەدا حەقیقەت و دەسەڵات ئاوێتەی یەکتر دەبوون.

بە کورتی، سزای ئەشکەنجەدان کۆمەڵەیەکی ئاڵۆزی لە دەسەڵات، حەقیقەت و پەیکەرە جەستەییەکانی لەدەوری یەکتر کۆدەکردەوە. دڕندەیی ئەشکەنجەدان بە مانای جێبەجێ کردنی ئەو دەسەڵاتە بوو کە حەقیقەتیشی ئاشکرا دەکرد. جێبەجێ کردنی ئەشکەنجە لەسەر جەستەی تاوانبار هەم هونەرو هەم کردەیەکی تۆڵە سەندنەوانە بوو، لەگەڵ ئەوەشدا دەسەڵاتی پاشا لە هەر کام لەم ڕووگانەدا، بەشێوەیەکی پچڕ پچڕ پیادە دەکرا. شوێنی پیادەکردنی ئەشکەنجە واتە جەستە و شوێنگەی گشتیی جێبەجێ کردنەکە دەبووایە لەگەڵ هەموو پێشێل کردنی دەسەڵاتێکدا سەرلەنوێ وەکو تەماشاگەیەک خۆی بنوێنێ.

ڕێوڕەسمی دانان بە حەقیقەتدا کە هاوڕێی جێبەجێ کردنی دەسەڵات و تەواوکەری بوو، زیانیشی پێدەکەوت. خسڵەتی تایبەتی تەکنیک و شوێنی جێبەجێ کردنی، بەسەرهاتی بوونی جۆرێکی تایبەت لە بەرگری کردنی دەگێڕایەوە. لەو دەسەڵاتەی کە لە قاڵبی ئەشکەنجەدا پیادە دەکرا، بەرگری و دەسەڵات هەردووکیان پشتیان بەو ئامادەبووانە دەبەست کە دیمەنی دڕندانەی ئەشکەنجەیان سەیر دەکرد. بەبێ ئامادەبوونی کۆمەڵە خەڵکێک، هەموو ماناو مەفهوومی ڕێوڕەسمی ئەشکەنجە هەڵدەوەشایەوەو باتڵ دەبۆوە. بەم جۆرە ئامادەبوونی جەماوەرێکی بەربڵاو لەڕێوڕەسمی دەسەڵاتدا خاوەنی دوو ڕەهەند بوو. پێکهێنانی ترس و تۆقاندن ئامانجی سەرەکی ئەشکەنجەدان بوو، بەڵام لەکاتی جێبەجێ کردنی ئەشکەنجە لە شوێنە گشتییەکاندا هەندێ دژایەتی و

ڕاپەڕینیش سەریان هەڵدەدا. ئەگەر لە داردانی تاوانبارەکە نادادپەروەرانە لە قەڵەم درابووایە (جا چ بەهۆی بەڵگەی پێوەندیدار بەتۆمەتەکانی تاوانبارەکە یان بەهۆی شێوازی لەداردانەکە) ئەگەری ئەوە هەبوو جەماوەری خەڵک تاوانبارەکە ئازاد بکەن و وایان لەکار بەدەستەکان دەکرد ڕابکەن. تاوانبار لەکاتی کردەی دانپێدانانندا بە زۆری هەڵیدەقۆزتەوە و خۆی بەبێ گوناح لە قەڵەم دەداو کاربەدەستە دەوڵەتییەکانی مەحکووم دەکرد. بە کورتی لەم جۆرە ڕێوڕەسمەی نمایشی دڕندەیی و وەحشیگەرییەدا، «بەردەوام ڕەگەزێکی جەژن و شادی بوونی هەبوو کە تێیدا ڕێساو یاساکان دەوەستان، ئوتوریتەی دەوڵەتی گاڵتەی پێ دەکرا و گوناهکارەکان دەبوون بە قارەمان» (پێشوو، ل٦١). شوێنی جێبەجێ کردنی دەسەڵات لەوانە بوو زۆر بە ئاسانی بگۆڕێ بۆ شوێنی ڕوودانی پشێوی و ئاڵۆزی و تەنانەت ڕاپەڕینیش.

ئەم جۆرە بەرگرییە لە قاڵبی «دوایین وتەی بەر لە مردن» خۆی بەرجەستە دەکات. لەم جۆرە قسە دوولایەن و نادیارانەدا، تۆبەی تاوانبار یان شکۆمەندیی تاوانەکە ڕەهەندێکی حەماسی وەردەگرێت. بەم حاڵەش فوکو لە هەردوو حاڵەتەکەدا ئاگادارمان دەکاتەوە کە ستایش کردنی تاوانبارەکە نە دەربڕینێکی جەماوەری و نە «وانەیەکی ئەخلاقی بوو لەسەرەوە»، بەڵکو دەبێ وەکو «جۆرە گۆڕەپانێکی ململانێ لەسەر تاوان، سزا و یادەوەرییەکانی لێک بدرێتەوە» (پێشوو، ل٦٧). ڕوون و ئاشکرایە کە ئەم جۆرە وتارو گوتار خوێندنەوە سەیرو سەمەرانە (بۆ ستایش کردنی تاوانبارەکە) لەلایەن کاربەدەستە دەوڵەتییەکانەوە تەحەمول دەکرا ئەگینا دەیانتوانی پێشی لێبگرن. ئەو دروشم و وتارانەی کە لە کاتی بەخاک سپاردن و لە گۆڕناندا دەخوێنرانەوە، پانتاییەکی بۆ دەسەڵات و بەرگری دیاری دەکرد؛ هەم دادپەروەری و هەم پێشێل کردنی لەم وتارانەدا ستایشی دەکراوبە بەرز دەنرخێنرا. فوکو لەسەر ئەو بڕوایەیە کە دەسەڵات وەکو یەکێک لە هەلومەرجە سەرەکییەکانی پیادەو جێبەجێ کردنی خۆی، پێویستی بە بەرگری هەیە. لە ڕێگەی سەرهەڵدانی خاڵەکانی بەرگرییەوەیە کە دەسەڵات بە سەرانسەری پانتایی کۆمەڵایەتیدا بڵاودەبێتەوە، بەڵام هەڵبەتە بەرگری، دەسەڵاتیش دەشێوێنێ. بەرگری هەم یەکێکە لە فاکتەرەکانی کاروکردەوەی دەسەڵات و هەم یەکێکە لە فاکتەرەکانی پشێوی و بێ نەزمیی هەمیشەیی (دەسەڵاتە). لەم ئاستە لە گشتییەتدا، فوکو تەنیا هەندێ بابەتی فیکرورووژێن دێنێتە بەرباس. هەرچەندە بەڵگەخوازییەکانی بێگومان ڕازیکەرن، بەڵام ئەو نموونە و گەواهییانەی بۆ پشتیوانی لەتیۆریی گشتی لە هەمبەر دەسەڵاتەوە لە مێژوو وەریان دەگرێت بەس نییە. سەرەڕای ئەوەی فوکو بۆ خۆی بانگەشەی ئەوە دەکا کە خەریکی خستنە ڕووی تیۆرییەکی گشتی لەم جۆرە نییە وەلێ خەڵکانی تر بەزۆری پێیان وایە ئەو تیۆرییەکی ئەوتۆی هەیە. بە هەرحاڵ فوکو بە ئاشکرا هۆگری دەسەڵاتە وەکو بابەتێکی گشتیی.

چاکسازیی مرۆڤدۆستانە

لە ماوەی سەدەی هەژدەیەمدا دەستەیەک ڕیفۆرمخوازی مرۆڤدۆست گوتارێکی نوێیان خستە ڕوو، کە تێیدا توندڕۆیی لە توندوتیژیی، نمایش کردنی دەسەڵاتی پاشاو بەرز نرخاندن و ستایش کردنی ڕق و قینخوازی و تۆڵە سەندنەوەی بە کۆمەڵ هێرشیان کرایە سەر. ژمارەیەکی زۆر لە چاوەدێران هوشدارییان دەدا کە لە داردان لە شوێنە گشتییەکان بە بەرچاوی خەڵکەوە کەمتر لەوەی مەبەستە دەبێتە هۆی ترس و تۆقاندن و زۆر زیاتر لەوەی کار بەدەستان بیریان لێ دەکردەوە دەبووە هاندەری ڕاپەڕین.

ڕیفۆرمخوازەکان بەناوی مرۆڤایەتییەوە «دڕندایەتیی توندڕۆیانەی ئەشکەنجەدانیان» وەکو نارەوایی و بەڵایەک کە دەبێ نەهێڵرێت و وەکو زیادەڕۆییەکی ئاشکرا کە بۆ بەدەستهێنانی دادپەروەری و دابەشکردنی عەقڵانیتری دەسەڵات، پێویستە ڕابگرێت، مەحکووم دەکرد. لەو شکایەتنامە و داواکارییانەی کە لەسەردەمی ڕوودانی شۆڕشی فەرەنسا پێشکەش کراون و لەلایەن نووسینگەی سەرۆک وەزیرانەوە کورت کرابوونەوە، هاتووە: «بڕیار بدەن سزاکان ڕێک و گونجاوبن لەگەڵ تاوانەکانی، بڕیاربدەن سزای لە داردان تەنیا بەسەر ئەو کەسانەدا بسەپێنرێ کە تاوانی کوشتنیان ئەنجام داوەو ئەو ئەشکەنجانەی مرۆڤایەتی تووشی زەجرو ئازار دەکات، هەڵبوەشێنرێنەوە (پێشوو، ل٧٣). لەگەڵ دەرکەوتنی ئەم گوتارە، تەعبیرێکی تازە بۆ سزادان سەرهەڵدەدا.

ڕیفۆرمخوازە مرۆڤدۆستەکان خوازیاری کۆتایی هاتنی نمایشی دڕندەیی و شەڕەنگێزی بوون. بە بڕوای ئەوان جەوهەری ڕاستەقینەی ئەم جۆرە نمایش و ڕێوڕەسمە، توندوتیژییەکی توندڕۆیانە بوو کە هەم یەخەی پاشای دەگرت

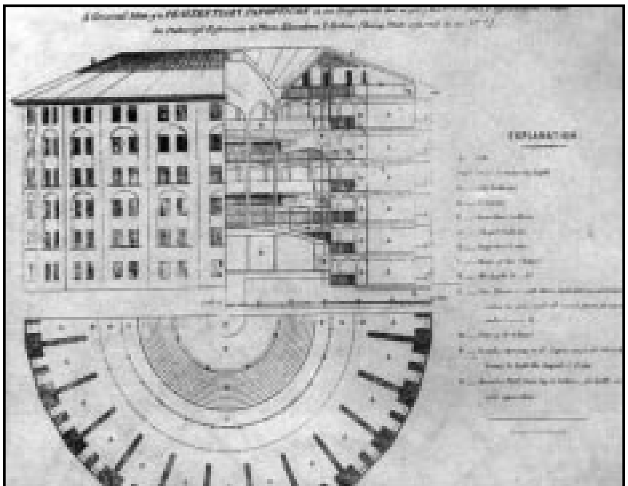

نەخشەی سەرانسەربینی (پان ئۆپتیکن) بەرهەمی جێرمی بێنتهام

و هەم داوێنی خەڵک. بەپێی بەڵگەخوازی ڕیفۆرمخوازەکان «لەم توندوتیژییەدا، ... زوڵم و ستەمکاری ڕووبەڕووی بەرگری دەبێتەوە؛ هەرکامیان، ئەویتر لەگەڵ خۆیدا دێنێت... دادپەروەری سزایی دەبێ لەجیاتی تۆڵەسەندنەوە تەنیا سزابدات» (پێشوو، ل٧٤). سەرەڕای ئەوە زیادەڕۆیی و پەرگیری لە هەردوو لاوە، دەبێتە ئاستەنگ و لەمپەرو ناهێڵێ سیستەمی (سزادان) بەشێوازێکی کاریگەرو کارا کاربکات.

دەسەڵاتی بەرچاو، بەڵام تاکەکەسی و ناڕێکوپێکی پاشا گەواهیدەری ئەوە بوو کە ڕێوڕەسمی (دەسەڵات نواندنە)کەی بە چەشنێکی بەرفراوان لەپێش گرتنی تاوان و جینایەت سەرنەکەوتوو و ناکام بووە. لەلایەن خەڵکیشەوە لەکاتی ئەنجام دانی توندوتیژی و سەرپێچی کردن لە یاسادا زیادەڕۆیی و پەرگیری دەکرا؛ سەرەڕای بوونی کۆمەڵێک ڕێساو یاسای ئاڵۆز، خەڵک گەلێک ڕێگایان بۆ ڕاکردن لێیان دەدۆزییەوە. ئەم بابەتە بەتایبەتی سەبارەت بەتاوانی پێوەندیدار بە دارایی و نەخاسمە دارایی چینە بەرزەکان ڕاست بوو. بە بڕوای ڕیفۆرمخوازەکان زیادەڕۆیی و ناکامی لەهەموو ئاستەکانی سیستەمی کۆندا دەبینرا. هەربۆیە ئەوان خوازیاری شێوازێکی نوێی سزادان بوون کە ئاوێتەیەک بێت لە نەرمی و کاراییەکی زیاتر.

بەڵگەخوازیی تیۆریی سەرەکیی ئەوان لەسەر بنەمای تیۆریی پەیمانی کۆمەڵایەتی دامەزرابوو کە بەپێی ئەم تیۆرییە کۆمەڵگا پێکهاتەیەکی ئەو تاکانەیە کە لەدەوری یەکتر کۆبوونەتەوە و لە ڕێگەی پەیمانێکەوە کۆمەڵگایان پێکهێناوە. بەپێی ئەم بەڵگە هێنانەوەیە، تاوان وەکو هێرشێک بۆ سەر پاشا لە قەڵەم نەدەدرا، بەڵکو شکاندنی پەیمانێک بوو کە کۆمەڵگا بە گشتی تێیدا دەبوو بە قوربانی. کەواتە کۆمەڵگا مافی ئەوەی هەبوو تاوان سزا بدات، سزادان وەکو ئەرکی کۆمەڵگا دەژمێردرا. پێوەری جێبەجێ کردنی دادپەروەری ئیدی نە دەسەڵاتی پاشا بوو نە ئەو حەقیقەتەی لە دانپێدانانەوە سەرچاوەی دەگرت، بەڵکو ئەو «مرۆڤایەتییە» بوو کە دانەرانی پەیمانی کۆمەڵایەتیی هەر هەموویان تێدا هاوبەش بوون. هەربۆیە دەبێ سزادان هەموار بکرێ و کەم بکرێتەوە، چونکە لە هەرکام لە کردەوەکانی تاوانباردا تەنیا ئەو بۆ خۆی بەشدار نییە، بەڵکو هەموو کۆمەڵگا هاوبەش و بەشدارە. لەم ڕووەوە مرۆڤایەتی هەموو تاکێک، ڕادەی سزاو ئامانجەکەی دیاری دەکات.

کەواتە لەم شێوازە نوێیەی سزادانداا، دەبێ هەم تاوانی ئەنجام دراو لەهەمبەر گشت کۆمەڵگاوە، سزا بدرێت و هەم پێویستە تاوانبار بۆ شوێنگەی گونجاو و بە سوودی خۆی لە کۆمەڵگا بگەڕێنرێتەوە.

ئەم وەسفە نوێیە بۆ مرۆڤ پاڵپشتەکەی «تەکنەلۆژیای گشتی تەسەور Represention»ی (شوناسی مرۆڤ) بوو. هەروەک پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد، نمایش لەسەردەمی کلاسیکدا هۆیەک بوو کە لەڕێگەیەوە هەموو شتێک دەناسرا. ئاکامەکەی ئەوە بوو کە هونەری خۆ تێهەڵقورتاندن و دەستکاریی نمایش و تەسەوراتەکان دەیتوانی تەکنیکێک بۆ ڕێکوپێک کردنی ڕاست و دروست و بەردەوامی ژیانی کۆمەڵایەتی بدات بەدەستەوە.

ڕیفۆرم خوازەکان لەسەر بنەمای ئەم تیۆرییە لە هەمبەر تەسەوراتی حقووقییەوە، هەندێ تەجویزات و مۆڵەتیان خستە ڕوو. لەسەرەتادا بۆ ئەوەی سزادان کاریگەر و کارا بێت دەبووایە تا ئەو شوێنەی دەکرا سەرەڕۆیانە نەبێت. سزای ڕاست و ئایدیال ئەو سزایەیە کە «دەربارەی ئەو تاوانەی سزای دەدات ڕوون و ئاشکرا بێ» (پێشوو، ل١٠٥). ئەم جۆرە سزایە هەم ماهییەتی خودی تاوانەکە و هەم ئەو دەرمانەی کە بۆ چاک کردنی پیادەکراوە، یەکسەر دەخاتەوە یادی بینەران. ئەم سزایە یەکڕاست بۆ تاکی تاوانبارو بۆ کۆمەڵگا، وەکو فاکتەری پێش گیرو گێڕەرەوە و وانەی عیبرەت و قەرەبووی ئەو زیانەی لە کۆمەڵگا دراوە، دەرک دەکرا. ئیدی سزادان سەرچاوەکەی ئیرادەی سەرەڕۆیانەی پاشا نییە، بەڵکو لەگەڵ نەزم و ڕێکوپێکی ڕاستەقینەی کۆمەڵگادا هەماهەنگ دەبێ. لە یاسا نوێیەکانی سزا کە لە ساڵی (١٧٩١) گەڵاڵەکرا هاتووە: «دەبێ لەنێوان ماهییەتی تاوان و ماهییەتی سزادا گونجاوییەکی ورد بوونی هەبێت؛ ئەو تاوانبارەی توندوتیژیی بەکارهێناوە دەبێ توندوتیژیی جەستەیی لە دژ بەکاربهێنرێت؛ ئەوکەسەی تەمەڵ و تەوەزەل بووە دەبێ حوکمی کاری قورس (اعمال شاقە)ی بەسەردا بدرێت؛ وئەو کەسەی بە چەشنێکی پڕ لە شەرم جووڵاوەتەوە دەبێ ڕیسواو ترۆبکرێت» (پێشوو، ل١٠٥) هەرکاتێ لەنێوان تاوانە ئەنجام دراوەکە و ئەو شێوازەی بۆ چاکسازی بەکارهاتووە، پێوەندییەکی دیارو شەفاف دروست بێت، سزادان، کاریگەرو کاراو مرۆیی دەبێت.

دووەم بەپێی بەڵگەخوازیی ڕیفۆرمخوازەکان، ئەم تەکنەلۆژیانوێیەی نمایش، دەبێ بە چەشنێکی ئەوتۆ کار بکات ببێتە هۆی کەم کردنەوەی هەلی دووبارە بوونەوەی تاوانەکە و وەکو فاکتەرێکی ڕێگر لە کۆمەڵگا دا سەرهەڵبدات. سەرەڕای ئەمە، ئەم تەکنەلۆژیایە دەبێت لەسەر خودی تاوانبارەکە بە چەشنێک کاربکا تا سەرلەنوێ سەلاحییەت بە (تاوانبار) وەکو بکەری کردەیی حقووقی ببەخشێتەوە و بیهێنێتەوە ناو کۆمەڵگا، لە پراکتیکەکردنی سزای گونجاودا بەدوای ئامرازی وەدەست هێنانی ئەم ئامانجەدا دەگەڕان بە جۆرێ کە لەگەڵ ڕەگوڕیشە و پاڵنەری تەسەور کراوی تاوان لەتاکی تاوانباردا ڕێک بکەوتبایە. سزا بە دوو شێوە بە جۆرێکی کاریگەر ئیشی دەکرد: یان هێرشی دەکردە سەر چاوگ و سەرچاوەی ناوکی تاوان و جینایەتەکە و ئەنجامدانی تاوانەکەی لە ڕووی ژماردنی ئەو چێژو دەردانەی لە تاوانەکەوە بەرهەم هاتبوون، بۆ تاوانبارەکە نەخوازراو ناخۆش دەکرد یان بەشێوەیەکی ئامرازی هێزێکی دروست دەکرد کە

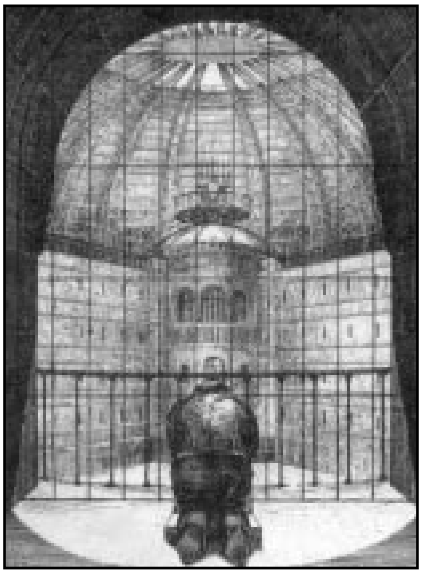

ن. هارو – ڕومەن. نەخشەی پەشیمانگە (١٨٤٠)
زیندانییەک لە زیندانەکەی خۆیدا لە بەرامبەر تاوەری ناوەندی چاودێریدا خەریکی دوعاو نزایە

ئەنجامدانی تاوانەکە دەبووە هۆی پێشێل کردنی مەبەستەکانی. بەم جۆرە کۆمەڵە نمایشێک سەری هەڵدەدا کە تێیاندا لە هزری تاوانبار کاری چاک بەسەر کاری خراپدا زاڵ دەبوو. بە کورتی «ئەو سزایەی کە هەندێ نیشانەی نەگۆڕو دیار دروست دەکات دەبێ سەرەڕای ئەمە «ئابووری» سوود و زیان و زانستی هێزو جووڵەی حەزو ئارەزوو و شەهوەتەکان سەرلەنوێ ڕێک بخاتەوە» (پێشوو، ل١٠٧).

بەڵام بێگومان بۆ ئەوەی ئەم جۆرە سزادانە بەڕاست و دروستی پیادە بکرێت دەبووایە لەسەر بنەمای مەعریفەیەکی ورد دامەزرابا. ڕیفۆرم خوازەکانی سەدەی هەژدە خەریکی ڕێکخستنی لیستێکی تەواو بوون بۆ زانیارییەکان کە تێیدا هەر تاوانێک لەگەڵ سزای گونجاو خوازراوی خۆیدا جێگەی وردو دەقیقی خۆی هەبێت. دەبووایە ڕێگا چارەکان لەنێو کۆمەڵە یاسایەکدا کۆبکرێنەوە و پێویست بوو جۆرە جیاوازەکانی گوناهکاری بەشێوەیەکی وردو ڕێکوپێک پۆلێن بکرێن. لە ڕووی ئەم پۆلێن کردنەوە بەدیاردەکەوت، ئەگەر یەک تاوان بەدەستی چەندین تاوانبارەوە ئەنجام درابا کە سەر بە گرووپی کۆمەڵایەتی جیاوازبوون و یان بونیادی کەسایەتیی جیاوازیان هەبوو، کاریگەریی زۆر جیاوازی لەسەر خودی ئەوان دادەنا. هەر لەم ڕووەیەوە جەخت کردنێکی زۆر زیاتر لەسەر تایبەتمەندییە تاکەکەسییەکان لە پۆلێن کردنی گوناهکارەکاندا وەکو پێویستی خۆی دەنواند «بە فەردی کردنی (تایبەتمەندی تاوان) ئامانجی کۆتایی ئەو یاسایانە بوو کە زۆر بە وردی ڕێک خرابوون» (پێشوو، ل٩٩). لە هەمان کاتدا هەر ئەم بە فەردی کردنە بووە هۆی ئەوەی تاوانەکان و گوناهکارەکان وەکو بابەتی بینینیان لێ بێت.

پراکتیکەکردنی ڕاست و دروستی سزادانێکی گونجاو و لەبار، پێویستی بە بوونی بابەتێک هەبوو کە گۆڕانی بەسەردانەدەهات و زۆر بە وردی ناسرا بوو. لێرەدا شاهیدی یەکێک لە قۆناغە گرنگەکانی پێشکەوتنی زانستەکانی کۆمەڵگاو ئەو مەعریفانەبن کە دواتر مرۆڤیان وەکو بابەت سەیر دەکرد.

ڕیفۆرمخوازە مرۆڤدۆستەکانی فەرەنسا بانگەشەی ئەوەیان دەکرد کە مەعریفەی خۆیانیان لە هەمبەر «ڕۆحی مرۆڤەکان بەکارهێناوە. ئەوان جەستەیان پشتگوێ نەدەخست، بەڵام ئامانجی سەرەکی ئەوان بەدەستهێنانی سەرکەوتن بوو لە پانتایی ڕۆحدا. کەڵک وەرگرتنێکی ڕاست و دروست لە نمایشەکان دەبووایە ببێتە هۆی جێبەجێ بوونی هەموو ئەرکە چاوەڕوان کراوەکان. تیۆریی نمایش وێڕای تیۆریی پەیمانی کۆمەڵایەتی و بیرۆکەی کارایی و (قازانج) «بوو بەجۆرە نوسخەیەکی گشتیی پیادە کردنی دەسەڵات بەسەر مرۆڤەکاندا: دەبێ «زەین» ڕووتەختێک بێت بۆ وێنە و نەخشاندن بەهۆی دەسەڵاتەوە و نیشانەناسی «Semiology» میکانیزمەکەی بێت، پیادەکردنی دەسەڵات بەسەر جەستەکان لە ڕێگەی زاڵ بوون و دەسەڵات بەسەر هزرەکاندا (ئەنجام بدرێت) (پێشوو، ل١٠٢).

شێوازی ئایدیالی سزادان لە ڕوانگەی ڕیفۆرمخوازە مرۆڤدۆستەکانەوە نە ئەشکەنجدانی تاوانبارەکان بوو لە شوێنە گشتییەکان و بە بەرچاوی خەڵکی و نەحەبس بوو هەروەک لە قۆناغەکانی دواتردا برەوی سەند، بەڵکو بە ئەنجام گەیاندنی خزمەتگوزاری گشتی بوو. دەبووایە گوناهکار بۆ دروست کردنی ڕێگاکان، کەناڵەکان و گۆڕەپانە گشتییەکانی وڵات بەکاربهێنرێت. دەبووایە گوناهکار ببینرێت و وێڕای هەڵگرتنی نیشانەی تاوان و جینایەتەکەی هاتوچۆ بکات. کۆمەڵگاش سوودی لە کاری تاوانبارەکە و لەو وانەی عیبرەتەی کە فێری دەکرا، وەردەگرن.

«بەم جۆرە تاوانبار دووجار حسێبی لەگەڵدا دەکرێت، جارێکیان بەهۆی ئەو کارەی کە ئەنجامی دەدات و جارێکی دیکەش بەهۆی ئەو نیشانانەی کە بەرهەمی دێنی... تاکی مەحکووم کراو مەڵبەندی سوود و مانایە» (پێشوو، ل١٠٩). لە ڕوانگەی ڕیفۆرمخوازەکانەوە، سوودی ئەخلاقیی (ئەم جۆرە سزایە) باشترە لە سوودە مادdiییەکەی. سزادان، بوو بە جۆرە وانەیەکی ئەخلاقیی گشتی. کۆمەڵگا بەهۆی نمایش کردنی مەحکوومەکان لەسەرانسەری وڵاتدا، ئەم جۆرە سیستەمەی پیادەکردنی سزادانی بەهێز دەکرد. هەرچەندە یاسا بەشێوەیەکی باشتر کاری کردبا، ڕێگا چارەی گونجاوتر سەری هەڵدەدا و لەم نێوەدا هەموو لایەک سوودیان پێ دەگەیشت. هەرچەندە پەندێکی عیبرەتی باشتر پێشکەش کرابا هەم بە قازانجی گومڕاهەکان بوو و هەم سوودی بە حاڵی ئەو تاوانبارانە دەبەخشی کە ڕەنگ بوو لە ئایندەدا سەرهەڵبدەن و هەموو کۆمەڵگاش لەم نێوەدا سوودی پێ دەگەیشت. «نابێ گشتییەتی سزا ترس و تۆقاندن دروست بکات، بەڵکو دەبێ

كتێبێكی عیبرەت بۆ خوێندنەوە بكاتەوە» (پێشوو، ل١١١).

لەم ڕەوتەدا، بەرگریی جەماوەری خەڵكیش كە پێشتر مەیلی بەرەو ستایش كردنی گوناهكارەكان هەبوو، لەناودەچوو، چونكە ئەگەر تاكی تاوانبار بۆ خۆی سەرچاوەیەكی پەروەردەو ڕێنمایی و وانەی ئەخلاقی بوو بۆ هەمووان و هەموو ئەمانە لە شوێنە گشتییەكاندا نمایش دەكران، لەم حاڵەتەدا گوتاری گشتی لەهەمبەر كاروكردەوەكانی تاوانباردا ئەو پەندو عیبرەتانەی كە بڕیار بوو فێری خەڵكی بكرێن، لەڕووی تیۆرییەوە پەسەندی دەكرد. «سەرەنجام شاعیرە جەماوەرییەكان دەچنە پاڵ ئەو كەسانەوە كە خۆیان بە «مژدەبەخشی عەقڵی ئەزەلی» لە قەڵەم دەدەن؛ ئەوانیش دەبن بە ئەخلاقگەرا» (پێشوو، ل١١٢). بەدەست پێوەگرتنێكی پێویستەوە، وانەی ئەخلاقی فێری هەموو لایەك دەكرا. ئامانجی سزادان لەیەك كاتدا چاكسازیی ڕۆحی و بە ئەخلاقی كردنی كۆمەڵگا دەبێ. ئەگەر بێتو نیشانە ڕاست و دروستەكان بۆ پێكهێنانی خوو و عادەتی ڕاست لەنێو خەڵك بە لێهاتوویییەكی باشەوە كەڵكیان لێوەربگیرێت، هەموو كۆمەڵگا دەبێتە نمایشخانەی سزا؛ چونكە «بونیادە قورس و قایمەكانی پایەدارترین ئیمپراتۆرییەكان لەسەر تانوپۆی نەرمی مێشكی مرۆڤ دامەزراوە» (پێشوو، ل١٠٣).

لە كاتێكدا سزادان لە شكڵی دووەمدا بڵاوكردنەوەی لانی زۆری نیشانەكانە بە چەشنێك كە تا ئەو شوێنەی لە توانادایە بەردەوام و بەرفراوان بێت. لەشكڵی یەكەمدا دەسەڵاتی پاشا بەشێوەیەكی ڕاستەوخۆ لەسەر جەستەی تاوانبارەكە هەڵدەكۆڵرا، بەڵام لەشكڵی دووەمدا تەكنیكێك بۆ كەڵك وەرگرتنی لە ڕاست و دروست لەنیشانە و نمایشەكان لەسەر زەین، پیادەدەكرا. مەعریفە و ناسین لەهەمبەر تاوانەكەوە لە ڕێگەی ئەشكەنجەوە، لەسەرەتادا بەشێوەیەكی تەواو نهێنی لەلایەن كاربەدەستە دەوڵەتییەكانەوە بەدەست دەهات، پاشان لە ڕێگەی دانپێدانانی تاوانبارەكەوە بۆ سەرجەم خەڵك بڵاو دەكرایەوە. ڕیفۆرم خوازە مرۆڤدۆستە فەرەنسییەكان بە مەبەستی پێكهێنانی كۆمەڵە یاسایەك كە لەژێرییەوە هەموو جۆرەكانی تاوانبارو سزا بەشێوەیەكی عەینی، كامڵ و گشتی بناسرێن و دەستنیشان بكرێن، زانیارییەكی بەرفراوانیان كۆكردەوە. گوناهكار لە دانپێدانانەكانی خۆی و لە كاتی ئەشكەنجەدا تاوانەكەی ڕادەگەیاند؛ ئەو وەكو بكەر (سوژە)ی حقووقی لە ڕێگەی ئەو نیشانەو ئاماژانەی كە بەر حوكمی كۆمەڵگاو بە تۆبزی بەسەرانسەری وڵاتدا بڵاوی دەكردنەوە وانەی ئەخلاقی پێشكەش دەكرد.

لە جۆری یەكەم سزادا، بەرگری وەكو گرژی و ئاڵۆزییەكی كۆمەڵایەتی وێڕای ستایش كردنی دەسەڵات، پێویستی بە نمایش كردنی دڕندایەتی هەبوو، لە جۆری دووەمدا، خۆ بواردنی كەللە شەقانەی تاوانبار لەئەنجامی ڕۆڵەكەی بەهۆی حەزو ئارەزووەوە، ئەم نمایشە ئەخلاقییەی بێ هێز دەكرد. لەوەش گرنگتر ئەوەیە كە بەرگری كردن لە بەرانبەر ڕیفۆرمخوازە مرۆڤدۆستەكاندا هەرگیز دەرفەتی سەرهەڵدانی بۆ نەڕەخسا، چونكە هیچ كات گەڵاڵە زۆر و زەوەندەكانیان بە تەواوی جێبەجێ نەكرا. سەرەڕای ئەوەی سەردەمی شۆڕشی فەرەنسا شاهیدی خستنەڕوو و پێشكەش كردنی گەلێك گەڵاڵە و تەرح بوو لەلایەن ڕیفۆرمخوازەكانەوە، بەڵام گۆڕانكارییە بەرچاوەكانی شۆڕش و قۆناغی دوای ئەو و هەروەها دەركەوتنی ناپلیۆن بوون بە بەربەست لەبەردەم جێبەجێكردنی ئەم گەڵاڵانە. لەگەڵ هەموو ئەمانەدا هەندێ ڕەگەزی پێشنیارو گەڵاڵەی چاكسازە مرۆڤدۆستەكان چووە ناو شكڵی سێیەمی سزادان واتە «تەكنەلۆژیای دیسیپلینی».

دەسبەسەركردنی پەروەردەیی لەپێناو نۆرماڵسازیدا

سەرهەڵدانی لەناكاوی زیندان وەكو شكڵی سەرەكیی سزادان، لەسەردەمی كلاسیكدا بەتەواویش بێ پێشینە نەبوو تا بەر لە نیوەی سەدەی هەژدە بەشێكی زۆر لەناوەندە چاكسازییەكانی (یان زیندانەكانی هۆڵەندا، سیستەمی ئابڕوو پێ بەخشینەوەو سەرلەنوێ پەروەردەكردنەوەی كۆمەڵایەتی و تاكەكەسی تایبەتیان پێك هێنابوو كە لەسەر بنەمای ئیلتزاماتی ئابووری دامەزرابوو، بەناوبانگترین دەزگا لەم نێوەدا مازۆن دو فۆرس بوو كە كەوتبووە گێنت-ەوە. لەوێدا تاوانبار (گوناهكار) و بەرەڵاكانیان كۆدەكرانەوەو ناچاریان دەكردن كاربكەن. ئەم كارە بووە هۆی كەمبوونەوەی ترس و ئەو واهیمەی كە لەنێو خەڵكی هۆڵەندا باوبوو سەبارەت بە بڵاوبوونەوەو تەشەنەسەندنی تاوان و خیانەت، بەڵام ئیلزاماتی سیاسی - كۆمەڵایەتی لەگەڵ ئیلزاماتی ئابووریدا ئاوێتەكرابوو. ڕاگرتن و ئاگادار بوون لە زیندانییەكان بودجەیەكی زۆری دەویست؛ هەربۆیە دەبووایە زیندانییەكان ناچار بكرێن كاربكەن بۆ ئەوەی خەرجی چاكسازی و پەروەردەی خۆیان بدەن. ئەم كارە نەك هەر لە كورت خایەندا دەبووە هۆی دەست پێوەگرتن (إسراف نەكردن)، بەڵكو لە هەناوی ئەم زیندانانەدا و لە درێژخایەندا كرێكاری نوێ بە دیاردەكەوتن كە یارمەتی بەهرەمەندی و خۆشگوزەرانیی كۆمەڵگایان دەكرد. گەنجە سەرەڕۆ و سەرپێچیكارەكان پەییان بە چێژی كارو چالاكی دەبردو سەرەڕای ئەمە، لە بەرانبەر ئەوكارەی كە لە زینداندا ئەنجامیان دەدا كرێیان وەردەگرت، چونكە لە كۆمەڵگای پرۆتستانتی هۆڵەندا، دەبووایە لە بەرانبەر هەموو جۆرە كارێكدا كرێ بدرێت، بەم جۆرە لەم دەزگا چاكسازییەدا لایەنە ئابووری، ئەخلاقی، تاكەكەسی و كۆمەڵایەتییەكان زۆر بە خۆشی و بە باشی لەگەڵ یەكتر ئاوێتەبوون. لەگەڵ ئەوەشدا لەو سەردەمەدا ئەم نموونەیە لە پانتاییەكی بەرتەسكدا بەكارهێنرا، چونكە بەدگومانی ڕیفۆرم خوازە مرۆڤدۆستە فەرەنسییەكان سەبارەت بە دەسبەسەركردنی بەم جۆرە قازانجی ئەم نموونە هۆڵەندییەی دەخستە ژێر ڕكێفی خۆیەوە.

ڕیفۆرم خوازە ئینگلیزەكان نموونە هۆڵەندییەكەیان

دەستکاری و هەموارکرد؛ هەوڵ و تێکۆشانی ئەوان سەرەنجام بووە هۆی سەرهەڵدانی هەندێ پرنسیپ لە زەمینەی چاکسازیی کاروباری زیندانەکان کە بلاکستون و هوارد لەساڵی (١٧٧٩) خستیانە ڕوو. ئەوان پرسی گرنگی گۆشەگیر کردن و ئینفیرادیشیان بە ئەنجامی کار لە نموونە هۆڵەندییەکەوە زیاد کرد. تاکی زیندانی «لە قووڵایی ویژدانی خۆیدا، دەنگی چاکە» دەدۆزێتەوە؛ «کاری تاکەکەسی (إنفرادی) جگە لەوەی دەبێتە هۆی فێرکردنی شارەزایی، دەبێتە هۆی ئەزموونێکیش لە گۆڕانکاریی ڕۆحی؛ ئەم جۆرە کارە نەک هەر کۆمەڵێک هۆگری و بەرژەوەندیی تایبەت بە مرۆڤ وەکو بوونەوەرێکی ئابووری ڕێک دەخات، بەڵکو وێڕای ئەمە هەلومەرجی مرۆڤ وەکو کاربەدەستی ئەخلاقیش سەرلەنوێ ڕێکوپێک دەکاتەوە» (پێشوو، ل١٢٣). لانی کەم، ئامانجی پیادەکردنی ئەم تەکنیکە لەم هەلومەرجە مەکانییەدا، بە پلەی یەکەم «زەینی» نەبوو، بەڵکو مەبەست ئەوەبوو کە زیندانی بخەینە هەلومەرجێکەوە کە بۆ خۆی بتوانێت چاکسازییە وەبەرچاوگیراوەکان بەسەر ڕەفتارو کردەوەکانی خۆیدا پیادە بکات.

لەو نموونەی کە کوێرەکان لە زیندانی والنوت ستریت –ی فیلا دیلڤیا لە ساڵی (١٧٩٠)دا دروستیان کرد، گرنگترین دەسکەوتی هەردوو سیستەمی هۆڵەندی و ئینگلیزی لەنێو دەزگایەکی یەکپارچەدا لێک بەسترا.

ئیجابیاتی ئابووریش لەم سیستەمەدا لە ئارادابوو؛ خەرجی زیندان لە نموونەی فیلا دیلڤیا دا لە ڕێگەی کاری زیندانییەکانەوە دەستەبەر دەکرا. هەموو تاکێکی زیندانی زۆر بە وردی دەکەوێتە ژێر سەرپەرشتی و چاودێرییەوە، کاتژمێرەکانی ڕۆژی زیندانی بە لێهاتووترین شێوەی مومکین ڕێکدەخراو و بەسەر بەشی بە سوود دا دابەش دەکرا.

ئیجابیاتی ئەخلاقیش لە گۆڕێ بوو؛ هەموو زیندانییەک لە ڕووی ڕۆحانییەوە ڕێنمایی و هیدایەت دەکرا، سەرەڕای ئەمە کویکرەکان هەندێ ڕەهەندی تازەشیان بەم سیستەمەوە زیاد کرد. ئێستا سزای تاوان بەشێوەیەکی نهێنی و نائاشکراو لەپشت دیوارەکانی زینداندا ئەنجام دەدرا. جەماوەری خەڵک مافی سزادانی تاوانەکانیان دەسپاردە دەست گونجاوترین کاربەدەستەکان. ئەم کاربەدەستانە نەک هەر مافی هەرمافی ئەوەیان هەبوو لە پانتایی گۆڕینی تاکی سەرەڕۆو سەرپێچیکار بۆ بوونەوەرێکی ئەرکناس کاربکەن، بەڵکو مافی ئەوەیان هەبوو خۆ لە پەروەردەکردنەوەی تەواو سەرانسەری هەموو ڕوخساری ژیانی تاکی زیندانیشدا، هەڵبقورتێنن. ڕەمزی ئەم کارە کۆکردنەوەی زانیاری و بینینی وردو دۆسییە(دۆسێ)ی تەواو و پۆلین کردنیان بوو بەوپەڕی وردەکارییەوە. دواندن و لێپێچینەوە لە هەمبەر هەلومەرجی ڕوودانی تاوانەکە، ڕەفتاری تاوانبارو بەرەوپێش چوونی لەکاتی تاوانباری دەسبەسەریدا، وێڕای وەدەستهێنانی ناسینی زیاتر سەبارەت بە تاوانبارو (مجرمیەت) بەشێوەیەکی گشتی، لە پەنای گرنگیدان بە ئیلزاماتی تایبەت بە چاکسازیی ئابووری و ئەخلاقی، ڕەگەزە سەرەکییەکانی ئەم جۆرە نوێیەی سزادانیان پێکدەهێنا.

سەرهەڵدان و پەسەندکردنی خێرای دەسبەسەرکردن وەکو هەنگاوێکی ڕێگەلێگر، بەشێوەی شکڵی سەرەکی سزادان دیاردەیەکی بەرچاوە نەک لەبەرئەوەی کە ئەم جۆرە سزادانە هەندێ لەو پرنسیپانەی لەخۆگرتبوو کە جێگای مەبەستی ڕیفۆرمخوازەکانی سەردەمی ڕۆشنگەری بوو، بەڵکو بەرلەوەی بە پێشێلکاری گەلێک پرنسیپی دیکە لە قەڵەم دەدرا. دەتوانین ئەو حاڵەتانەی لەم بوارەدا بۆ بەراوردکردن دەشێن بەم جۆرە کورت بکەینەوە: ئیدی ئامانجی سزادان نمایش کردنی بابەت لە شوێنەگشتییەکان یان فێرکردنی خاڵی ئەخلاقی نەبوو، بەڵکو مەبەست ئەوەبوو کە لە ڕێگای بەکارهێنانی وردی تەکنیکە ئیدارییەکانی مەعریفەو دەسەڵات، گۆڕانکاریی ڕەفتاری هەم لە جەستەو هەم لە ڕۆحی تاوانباردا پێکبهێنرێت. سزادان کاتێ سەرکەوتنی بەدەست دێنا کە «جەستەی ملکەچ و لارەملی» دروست کردبا. لێرەشدا سزا لەسەر ڕووی جەستە وێنە دەکرا، بەڵام ئامانجەکەی تێکشکاندن، لەت لەت کردن و بەزاندنی نەبوو، بەڵکو دەبووایە جەستەی مرۆڤ پەروەردە بکرێت و ڕابهێنرێت و سەرپەرشتی بکرێت، پێکهێنانی دەزگایەکی نوێ بۆ چاوەدێری و تێڕوانین پێویست بوو بۆ ئەوەی بەرنامەی پیادەکردنی دیسیپلین بەم جۆرە جێبەجێ بکات. ئەم جۆرە دەزگایە دەبووایە دەزگایەکی چاودێری و تێڕوانینی کامڵ، بەردەوام و لێ هاتووبێت. لە کاتێکدا ڕێوڕەسمی ئەشکەنجە و دانپێدانان و هەروەها چالاکی لەناوەندە تەئدیبی و تەمێیەکانی جێگەی مەبەستی ڕیفۆرم خوازەکان لە شوێنە گشتییەکان و لەبەرچاوی خەڵکەوە ئەنجام دەدرا، ئەم جۆرە تازەیەی سزادان پێویستی بە نهێنیکاری هەبوو. هەروەها ئەم جۆرە نوێیە پێویستی بە سەربەخۆییەکی فراوان لە کارو کردەوەکانی و دوورکەوتنەوە لە فاکتەرە ئەزیەت دەرو تێکدەرەکان، هەبوو. «قبووڵ کردنی وردی لێپرسراوێتی بۆ جەستەو بۆ کاتژمێرەکانی ڕۆژی تاکی مەحکووم؛ ڕێکخستنی جموجووڵ و ڕەفتارەکان بەهۆی دەزگای ئۆتوریتە و مەعریفەوە، نەشتەرگەریی ڕێکوپێک و بەردەوامی مەحکوومەکان لەپێناو پەروەردەکردنەوەیان، پیادەکردنی ئەم دەسەڵاتە بەشێوەیەکی سەربەخۆ جیا لە پەیکەری کۆمەڵگاو دەسەڵاتی دادوەری بەمانا ڕێکەکەی (لەم شێوە سزادانەدا زەروورییە)» (پێشوو، ل١٣٠)..❖